

APER HISTORICUS

*Castello vadkan elleni küzdelmet ábrázoló miniatúrája
a Kálmáncsehi Breviáriumban**

KALMÁR LAJOS

Kálmáncsehi Domokos életéről sajnos keveset tudunk.¹ Neve először 1462-ben bukkan fel okmányainkban, utoljára pedig 1503-ban említik. Pályája gyorsan ívelt fölfelé: székesfehérvári prépost, királyi személynök, részt vett diplomáciai küldetéseikben is, nagyvárad püspök, végül kalocsai érsek lett. Mátyás, majd halála után II. Ulászló király államapparátusának is kedvelt főembere volt, akiről Bonfini, Istvánffy és Heltai Gáspár krónikaiban többször esik említés.

Ő készítette székesfehérvári prépostsága idején (1474—1495) a budai királyi könyvműhelyben azt a legszebb kódexét, amely ma *Kálmáncsehi Breviárium* néven ismeretes,² „mely eddig minden magyarnak feltűnt és figyelmünket meg is érdemli”.³ Így mutatta be Römer Flóris e kódexet 1869-ben, első ismertetésekor.

Ez a breviárium nemcsak különlegesen szép és gazdag illuminációja miatt tarthat számot a megkülönböztetett hazai és külföldi érdeklődésre, hanem azért is, mert az első olyan alkotás a budai műhelyből, amelynek festőjét név-

* Ez a dolgozat az „*Aper historicus: Deutung und Renaissance-Ideenwelt der Darstellung Kampf mit dem Eber im Brevier des Propstes Kálmáncsehi*” című munkámnak előtanulmánya csupán. Ezért nem terjed ki még az alapvető összefüggések mindegyikére sem, sőt az itt tárgyalt kérdések kidolgozása, megoldása is hiányos és vázlatos.

A tanulmányban idézett szövegek — a bibliai idézetek kivételével — a szerző fordításai.

¹ Életére vonatkozó főbb adatokat lásd: *Magyar Életrajzi Lexikon*. Bp. 1967. I. köt. Fügedi Erik: *A XV. századi magyar püspökök*. = Történelmi Szemle VIII. 1965. 482—483. I. és Függelék 488. I. Család-nevéről és címerének első ismertetéséről lásd: *Pauer János: Mi volt Domokos fehérvári prépost családi neve?* Székesfehérvár, 1870.

² OSzK. Clmae 446. (302×225 mm) Köszönetet mondok Csapodiné Gárdonyi Klárának az OSzK kéziratára vezetőjének a készséges támogatásért, hogy a kódex tanulmányozását és fényképezését lehetővé tette számomra. A kódexre vonatkozó alapvető művek (részletes bibliográfiával): Berkovits Ilona: *Magyar kódexek a XI—XVI. században* Bp. 1965. (Továbbiakban: Berkovits: Magy. Kód.) Berkovits Ilona: *Illuminierte Handschriften aus Ungarn vom 11—16. Jahrhundert*. Bp. 1968. (Továbbiakban: Berkovits: Ill. Handschr.) Berkovits Ilona: *A Magyarországi Corvinák*. Bp. 1962. (Továbbiakban: Berkovits: Magy. Corv.) Balogh Jolán: *A Művészet Mátyás király udvarában*. I—II. Bp. 1966. (Továbbiakban: Balogh: Műv. Mátyás.) *Bibliotheca Corvina*. Mátyás király budai könyvtára. Írták: Fraknoi, Fögel, Gulyás, Hoffman. Bp. 1927. (Továbbiakban: Bibl. Corv.)

³ Römer Flóris: *Domokos, fehérvári prépost breviáriuma*. = Magyar Sion. VII. 1869. 50. l.

szerint ismerjük, teljes nevét a kódexben kétszer is leírta:⁴ *Franciscus de Castello Italico* (Castello Ithallico de Mediolano). Erről az olasz mesterről sajnos még kevesebbet tudunk, mint a mű megrendelőjéről. Valószínű, hogy Milánóból került Ferrarába és innen Budára, ahol működésének első, hitelt érdemlően bizonyítható éve: 1481.⁵

Alkotásaira különös kettősség jellemző: szellemében a középkor és a reneszánsz találkozását rögzíti. Reneszánsz látásmódja olykor elnyomja a hagyományos bibliai témákat is, amelyek ily módon világi jellegűvé válnak.⁶ Ugyanakkor a „gótikus örökség” is megtalálható képein, „amellyel a budai műhely más termékeiben nem találkozunk.”⁷ Méltán vallotta Rómer Flóris a castelloi miniatúráknak már fölfedezésekor, hogy „egész munkát kellene írunkunk ha a festészet e remekének minden egyes szépségét le akarnók írni...”⁸ Művészetének csúcspontja a Kálmáncsehi Breviárium 308^r-ik lapja. (1. kép) Tanulmányunk tárgya: ennek vizsgálata.

ÖSSZEFÜGGÉSEK

Előljáróban szükségesnek tartjuk a kódexlap felépítését röviden vázolni, hogy összefüggéseit felismerve egységes jelképrendszernek tekinthessük, amely a teljes alsó szegélyt betöltő vadkan elleni harc miniatúrájára épül. Ez az egyeduralkodó világi jelenet szabja meg a lap szellemét, a jelképsor tehát ebből indul ki, és az összefüggések végén visszatérve: ebben csúcsoódik ki.

Az első hasáb breviárium-szövege szent Ignác püspök és vértanú ünnepére (február 1.)⁹ előírt szöveggel kezdődik. Az antiochiai püspököt Trajanus császár vonta kérdőre hite miatt, és mert Ignác válasza túl kemény volt: vasbaverve küldte Rómába, hogy vessék az orozlánok elé. Ignác püspök Rómaig tartó kálvária útján mondta tollba legszebb levelét a rómaiakhoz címezve, amelyből izzón sugárzik a mártíromság utáni vágyakozás, a „véres áldozat” vállalása.¹⁰

A második hasáb breviárium-szövege „*De festo purificationis Virginis*” ünnepére (február 2.) szánt antifónákat jelöli „*ad vespervas.*” A díszes *H* iniciálé („*Haec dicit dominus deus*”) boltozata alatt Mária fekszik a szülőágyon,¹¹

⁴ Fol. 215, fol. 428.

⁵ Balogh: Műv. Mátyás. I. 532. l.

⁶ Berkovits: Magy. Kód. 64. l.

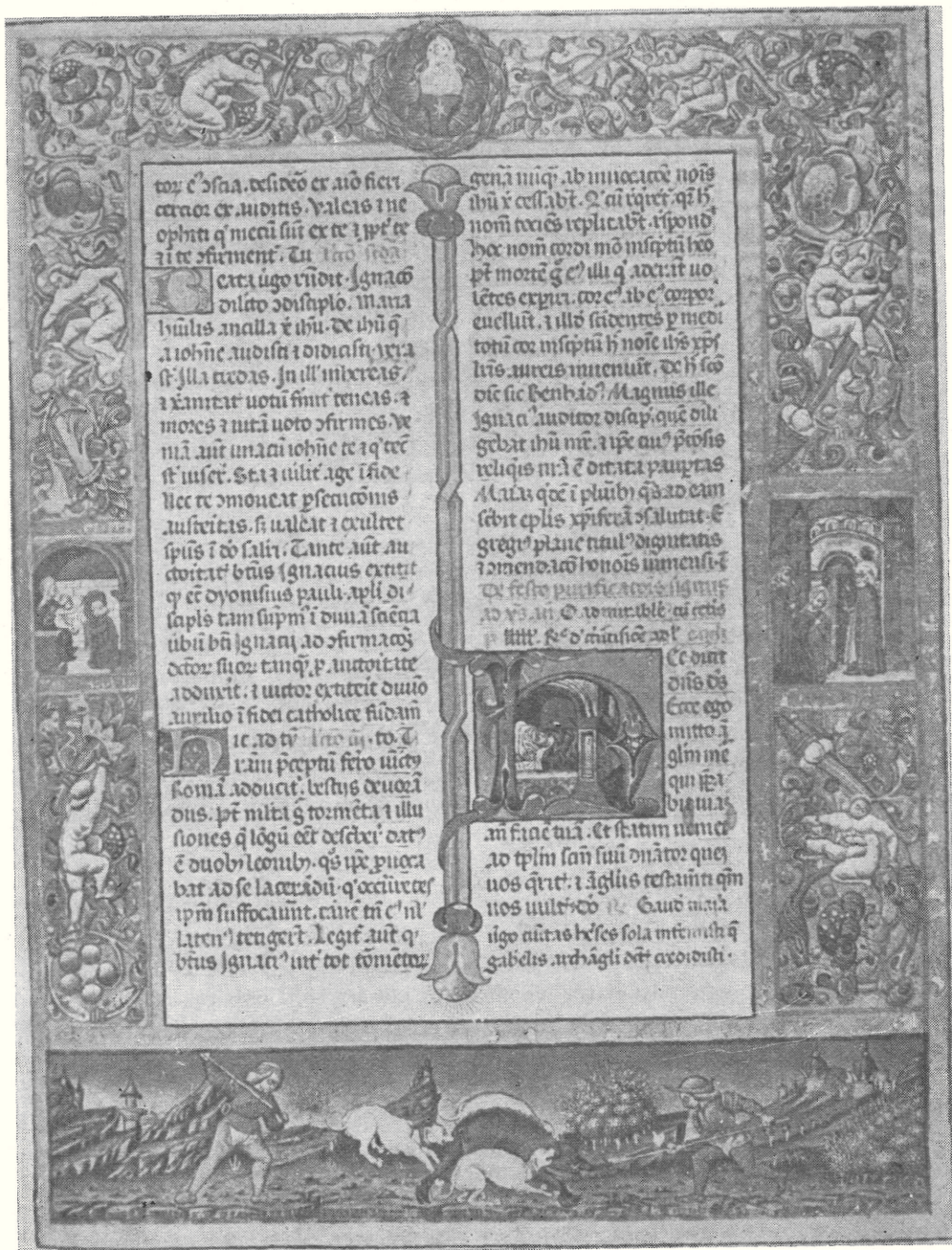
⁷ Berkovits: Magy. Kód. 66. l. Berkovits: Magy. Corv. 86. l.

⁸ Rómer: i. m. 125. l.

⁹ Hoffmann Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Bp. 1929. Tévesen Szt. Domonkos ünnepeként említi. 115. l.

¹⁰ 110 körül ítélték halálra. A rómaiakhoz írt levelére vonatkozóan lásd: Karl Bihlmeyer—Hermann Tüchle: *Kirchengeschichte*. Bd. I. Das christliche Altertum. Paderborn, 1962. 175—176. l.

¹¹ Berkovits: Magy. Kód. 193. l. Annát véli megkérdőjelezve a *H* iniciáléban. A szülőágy miniatúrája az ünneppel kapcsolatban és a jobboldali lapkeret-díszítés Simeon jelenetével, kétségtelenné teszi, hogy Máriát ábrázolja. Ez a véleménye Radó Polikárp professzor úrnak is, akinek szíves szóbeli közléséért köszönetet mondok.

toy e' s'aa. desico ex aio fieri
 cetero: ex. iudis. Valens i me
 ophra q' meci sui ex te i p' te
 i te s'fient. Tu i ad s'aa
Extra ugo r'ndit. Ignaco
 dilato do'isiplo. In ana
 huilis analla e' ihu. de ihu q'
 a iohne audisti i didisti. i x'ra
 st' illa tuas. In ill' m'beris
 i x'm'it' uoni f'mit' tenas. i
 mores i uita uoto s'fines. de
 ma aut' unai iohne te i q' t'e
 st' iul'et. Sa i uil'it' age i s'ice
 nec te moueat p'scauoms
 iustitias. si ualeat i exultet
 sp'us i co salu'. Tante aut' au
 ctorit' b'nis Ignaco' extitit
 q' e' dyonysius pauli. apli di
 sapls tam sup'm' i diu. i sacra
 ubi b'i Ignaco' ad s'fima'ay
 d'cor' suoz tanq' p' iustit'ite
 adduxit. i uitor' exat'ic' diuio
 aurilio i fidei catholice fidam
 te ad ty' i ad i. to. C
Au' p'ceptu' s'firo uic'ay
 kom. i aduocit. b'ctus deuo'z
 d'ns. p'f' m'la g' torm'eta i illu
 siones q' loqu' e'it' d'f'et' d'at'
 e' duob' leonib'. q's ipe puoca
 bat ad se la'cradiu' q' occu'ere
 ip'm suffocauit. e'au' t'i e' n'l
 laren' tengerit. Legit. aut' q'
 b'nis Ignaco' iur' tot' tom'et'ay

gen' i uig' ab innocen' nois
 ihu x' cell' abt. 2 ai t'q'et' q' h'
 nom' d'ic'is replicabit. i s'p'nd'
 hoc nom' cordi mo' i s'p'tu' h'co
 p'f' moue' g' e' illi q' ad'it' uo
 l'etes ex'p'it' cor' e' ab e' cor'p'oz
 euellit. i illo s'c'entes p' medi
 totu' cor' i s'p'tu' h' noie' ihu x'p'i
 l'is. i uic'is iuuenit. de h' s'co
 o'ic' sic s'ent'io'. Magnis ille
 Ignaco' iuditor' d'isap' que' d'it'
 gebat ihu m'e. i ipe au' p'p'os
 reliq'is m'a' e' d'it'at' paup'ras
 Al'ia q'oe' i pl'ib' q's ad eam
 s'eb'it' epl'is x'p'if'ca' d'olutat. e'
 greg' p'lan' h'au' d'ig'ue'ans
 i d'ic'end' ad' honois iuuenit. i
 de f'esto p'urific'at'oz i s'p'm'is
 ad x'p'm d' d'om'it'ile' ai' c'et'is
 p' ill' s' d' m'it'ic' ad' e'p'i
Et d'at'
 d'is d's
 Ecce ego
 mitto i
 gl'm me
 qui i'p'z
 b'p'iaz
 m' f'iac' tua. Et statim n'eme'z
 ad t'p'm san' sui d'n'ator' que'z
 uos q'rit. i Ag'lis test'ant' q'm
 uos uult' d'o n'. Gaud' ma'z
 uigo' a'it'as b'ctos sola m'e' m'it' q'
 gab'elis. m' h'agli d'at' a'cor' d'it'.

1. kép. A Kálmáncsehi Breviárium 308^r lapja.

földi szférához kötöttségét jelentő zöld takaróba burkolva. Fehér kendővel bekötött feje fölött ezúttal glória sincs: még tart a szülés utáni 40 nap „*tisztatálansága*”, melyet a bűnösség színe kerít körül: a *H* betű indás szárainak boltozata lilába hajlott skarlát színnel terhes. A vespera szövege azonban a kép alatt már győzelmét hirdeti: „*Gaude Maria . . .*” „örvendj Mária!”).

E két szöveg-hasábot körülfogó lapkeret díszítés közül a baloldali sáv különösképpen jelentős. Domokos prépost személyesen is megjelenik a miniatúra felirata szerint: „*Dominci Prepositi Albensi.*” Palástban, födetlen fővel, összekulcsolt kézzel térdel Mária és az ölében ülő Kisded előtt. A gyermek áldást int kezével Kálmáncsehi felé. A kép mellett őrt áll az első hasáb híresztelése: „*duobus leonibus*”, amely a „*két oroszlán által*” így eszmei kontaktust teremt Ignác vértanú fenyegettsége és a könyörgő prépost között.

A jobboldali lapszél-díszítés miniatúrája Máriát festi „*postquam impleti sunt dies purgationis eius*”, („*midőn eltelték az ő tisztulásának napjai*” Lc. 2,22.), immár széles glóriával feje körül és az égi szférát jelentő győztes kék palástban, amint a jeruzsálemi hagymakupolás templom bejáratánál térdel. Előtte Simeon áll, akinek ajkáról felhangzott a félelmetes „*harc*” jóslat: „*et tuam ipsius animam pertransibit gladius*” („*és a te lelkedet is tör járja át*” Lc. 2,35.). Mögötte Anna prófétaasszony áll, sötétbordó köpenyébe burkolódzva. Szokatlan és a hagyományos felfogástól eltérő e miniatúrának ábrázolása, hiányzik ugyanis a gyermek, akit Simeon karjába vett, és József, aki ugyancsak elkíserte Máriát Jeruzsálembe. Ezzel a megoldással szembetűnővé válik, hogy Castello a kompozíció tartalmi egysége érdekében itt csak a tisztulás ünnepének *jelentését* akarta kihangsúlyozni, visszatérve annak ősi (bűnbánó) jellegéhez.

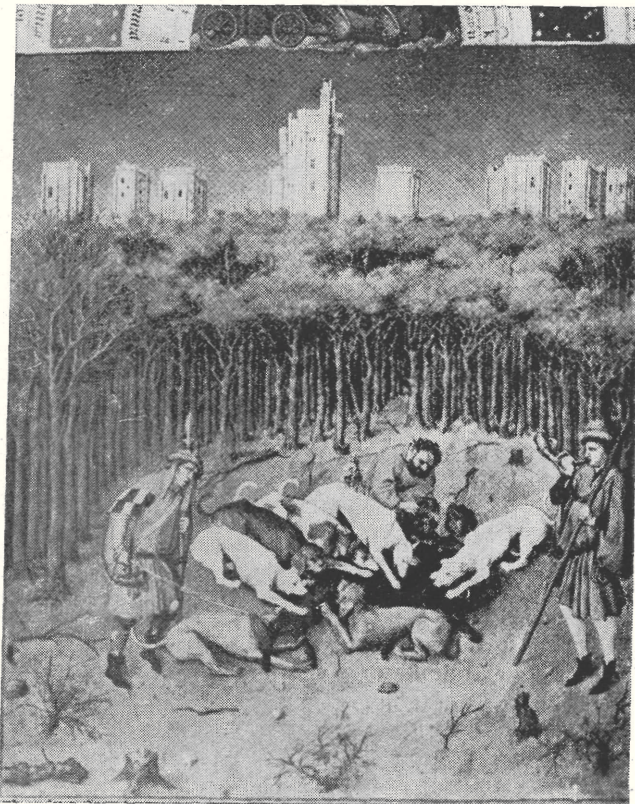
A lapkeret-díszítés felső közepén Castello elhelyezi a prépost címerét is, amelyben ezúttal különös hangsúlyt nyer a felső arany mezőben ágaskodó vörhenyes színű totem-oroszlán fél-alakja. Rejtett utalás Ignác fenséges áldozat vállalására és a prépost harci jellemére. A címert zöld babér koszorú övezi, győzelmét előlegezve. A mélyen alatta — e kódexlap alsó szegélyén — dúló félelmetes küzdelem általa válik reményteljessé.

A SZIMBÓLUMOK FEOLDÁSA

A kódexlap jelkép-rendszere feloldásának kiindulópontja a castelloi vadkan miniatúra — mint centrális jelkép — jelentésének meghatározása. Ehhez a reneszánsz vadkan ábrázolásokkal való összehasonlítása nyújt segítséget. Az eredményt az ebből adódó kirívó különbség adja.

a/ *Castello vadkan jelenete nem vadászat, mert ellentmond a vadászat elvi értelmezésének, ezért konkrét ábrázolásainak is.*¹²

A valóban vadkan vadászat ábrázolás reneszánsz iskola-példája: *Pol de Limbourg* alkotása csaknem nyolcvan évvel *Castello* műve előtt, a XV. század kezdetén született meg. *Berry* burgundi herceg imádságos könyvének, a *Très Riches Heures*-nek kalendárium részében december havát ékesíti.¹³ (2. kép.) A miniatúra előterében a leterített, már élettelen kant nagy kutya-

2. kép. Limbourg: Hallali jelenet.

falka tépi, miközben a kürtös a hallalit fújja. A dermedt csípős hideget tükröző táj pompásan idomul a hónaphoz. A háttérben a herceg hatalmas fényűző kastélya tornyosul. A kép a burgundi udvar egyik hiteles decemberi vadászatát örökíti meg oly reálisan, mintha a középkor szim-

¹² A szakirodalom e miniatúrát mindezeideig csak szűkszavúan említette, és a Limbourg-iskola késői követőjének tekintette. Lásd: Berkovits: *Magy. Kód.* 64. l. Balogh Jolán: *Adatok Milano és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez.* Bp. 1928. 27. l.

¹³ Chantilly, Musée Condé. 1409—1416 körül. Tájképeivel kapcsolatos modern értékelését lásd: Kenneth Clark: *Landscape into Art.* London, 1952. 12—13. l. V. ö. még: Raimond van Marle: *Iconographie d'Art Profane du Moyen-Age et à la Renaissance et la Decoration des Demeures. I—II.* La Hague, 1931—1932. I. 248—249. l.

bolizmusa nem is létezett volna.¹⁴ Hatása csakhamar áterjed a francia és itáliai udvari festészetre is,¹⁵ és egy századon át festik olykor megtévesztésig hű utázmatait.¹⁶ Legszebb és legtipikusabb késői példáját a *Grimani Breviárium*¹⁷ őrzi, amely Castello művével csaknem egyidőben készült. (3. kép.)

3. kép Grimani Breviárium. Hallali jelenet

¹⁴ Clark: Landscape i. m. 13. l.

¹⁵ Clark: Landscape i. m. 13. l.

¹⁶ *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte* Bd. IV. Stuttgart, 1958. 672. l. A decemberi vadkan vadászat időtöltés, szórakozás jellegét hangsúlyozza a *Limbourg*, a *Grimani Breviárium* és Simon Bening: *Heures de Hennessy* (1520 körül) miniatúrájával kapcsolatban.

¹⁷ Domenico Grimani (1461–1523) aquilejai pátriárka vette ezt a díszes XV. századvégi németalföldi kódexet. (Velence, Marcus Bibliothek.)

Mintha csak Limbourg miniatúráját látnánk.¹⁸ Kalendáriumának december havát az előírt szabályoknak megfelelően illusztrálja. Ám Limbourgon is túltéve félreérthetetlenül igazolja a hallali jelenet egyetlen, valódi célját. A vadászkép melletti miniatúráján (4. kép.) oldalára döntve a ház udvarán fekszik a zsákmány. Az ingyenc falatokra váró báméskodók előtt az egyik szolga szórét perzseli, a másik csülkét kopasztja. Íme a hallali hangulat lényege. Mögöttük belátni a nagy konyhába is, jelezvén a lakmározás közeli örömét. Ez űzi el a kép alján a négysoros bölcselkedésben fölemlített télnak „halálthozó hidegét”, „nam frigus abhorreo totus” („mert a fagytól testestül-lelkestül borzadok”).¹⁹

4. kép. Grimani Breviárium. A zsákmány.

b/ *A vadkan elleni küzdelem megörökítő miniatúra: harci jelenet.*

A zsákmányszerző, víg fölényes hallali alapvető ellentéte tárul fel: imbolygó árnyékok között elszánt, vad küzdelem dűl, váratlanul felidézve a középkor gondolatvilágát. *Gace* XIV. századi híres kéziratában²⁰, amely tudósít a vadkanról is, határozottan harcnak, párviadalnak vallja a „bestiával” való találkozást. Következétesen a „la bataille”: ütközet, csata kifejezést használja, amelyben a „vadász” és a kan elszánt vakmerő harcosként küzdenek egymás ellen („se combatre”). Feltűnő, hogy modern fogalmazásban Ortega csaknem ugyanezt ismétli meg a vadászatról szóló elmélkedésében. A vadkannal való küzdelem „nem tartozik bele a vadászat szövetébe”, a kettőjük közötti „harc ... a vadásztól teljesen különbözik.”²¹ Következtetése kristálytisza. A va-

¹⁸ Marle: *Iconographie* i. m. 249. l.

¹⁹ *Sane sunt inembris [= in membris] res calide mense decembris. Frigus vitetur capitalis vena seceatur. Lotio sit vana nec plurima potio sana. Sit tepidus potus nam frigus abhorreo totus.*

²⁰ *Cace de la Buigne: Le Roman des Deduis.* lásd: Marcelle Thiébaux: *The Mouth of the Boar as a Symbol in Medieval Literature.* = *Romance Philology.* XXII. 1969. 283. l.

²¹ Ortega y Gasset: *Über die Jagd.* (Eredeti címe: *Prólogo a un Tratado de la Montería.* Übers. von Gerhard Lepiorz.) Hamburg, 1957. 27. l.

dászat evidenciája éppen az „egyenlőtlenség”, amely a nívó-különbségből, a „zoológiai hierarchiából” ered.²² A vadászat ezért nem lehet tehát kölcsönös a két fél számára.²³ A harc evidenciája ezzel ellentétben a kölcsönösség.²⁴ Míg a vadászat számára lényegtelen, hogy sikeres legyen,²⁵ a castelloi harcos számára ez életbevágóan fontos követelmény, mivel a reá támadó kan irreális méretével ellene mondvá a hierarchia természetes rendjének, csaknem nagyobb hatalmú ellenfele. A párharc ábrázolása kidomborítja a harci jelenetet, ahol éppen ezért fölöslegessé válik a nagy kutyafalka és a vadász-szolgák csoportjának megjelenése is.

c/ *A vadkan ellen lándzsájával küzdő harcos: maga Kálmáncsehi prépost.*

a Azáltal, hogy Castello hőse elveti a veszélytelen hallali kétes dicsőséget, közeli rokonságba kerül a középkor hős lovagjával, akinek hasonlóképpen központi gondolata e példátlan elszántságú küzdelem.²⁶ Közöttük számos akad, akinek ellensége éppen ily fekete bestia. Miniaturánk mondanivalójával talán legfrappánsabb módon egyező történet: *Bevis* lovagé.²⁷ *Bevis* kürtjele éppen ilyen kemény csata kezdetét jelenti, ily módon kihíva ellenfelét a tajtékzó kant, amely emberi húst eszik és emberi vért iszik reá. Felfuvalkodottságában a bestia: uralma alá akarván hajtani az egész vidéket, elnyeléssel fenyegeti *Bevist*. Ám ily hatalmas ellenfél megtörésére csak erős hitű hős képes, akinek az égiek is segítségére sietnek. *Bevis* lovag ezért a döntő küzdelem előtt, vespera mondás idején, összekulcsolt kézzel hull térdre Mária előtt közbenjárását kérve. Utána nyomban, még vespera-időben, kirobban az ütközet. A lovagnak sikerül lándzsáját oly mélyen beledöfni a kan szájába, hogy kettéhasítja annak kegyetlen szívét.²⁸ Az egyezés *Bevis* története és harcosunk között, feltűnő. Logikusan példázza: ugyanaz a személy küzd, aki segítségért fohászkodott. A *Breviárium* lapkeret-díszítésének miniatúráján a Kisdéd áldása tanúsítja, hogy Domokos prépost kérését éppenígy hallgatta meg a Szűz, mert íme őneki is sikerül lándzsája hegyével szerencsésen megcélozni a vadkan felső állkapcsát, éppen vespera mondás idején.

A két jelenet ikersége nem meglepő, hiszen a humanista budai udvar kedvelt témái között gyakorta felbukkan az efféle hőstett. Ám ha nem tulajdonítjuk is Castello tudatos átvételének, az egyezés mégsem véletlen. Azonos szemléletmódról, azonos jelentésű küzdelemlről tanúskodik. *Horváth János*, a ma-

²² Ortega: i. m. 28. l.

²³ Ortega: i. m. 27. l. „*Die Jagd ist nicht gegenseitig*”

²⁴ Ortega: i. m. 27. l. „*Der Kampf ist ein wechselseitiger Angriff*.”

²⁵ Ortega: i. m. 29. l. „*Es ist für die Jagd nicht wesentlich, dass sie erfolgreich ist*.”

²⁶ A lovag ugyanis a példák többségében a korai középkorban szükségképpen katona, ezért később is a középkor folyamán karaktere elsősorban katonai. Lásd történeti összefoglalását: *The New International Encyclopaedia*. Vol. XI. New York, 1904. *Knight*.

²⁷ *Sir Bevis of Hampton* (*Bevis of Southampton*) angol lovag, történelmi személy, bekalandozta Európát, sőt Palesztínában is járt. Története kedvelt témája az ó-angol és francia irodalomnak. Egyes források szerint Artur király korában, valószínűbb azonban, hogy Edgar angol király (944–975) idejében élt. Hőstettei közül valamennyi kiemeli az óriás vadkan legyőzését, amely homályos történelmi utalásokat tartalmaz. (*New Internat. Encycl.* III. 10. l.)

²⁸ *The Romance of Sir Beves of Hamtoun*. = Thiébaux: *The Mouth* i. m. 291. l.

gyar humanizmus szellemi légkörét rekonstruáló művében számos példával bizonyítja ezt.²⁹ Kardos Tibor professzor Mátyásról szóló nagy tanulmányában idézi Galeotto Marzio följegyzését a gyermek Mátyásról, aki „étlen szomjan, csillogó szemmel hallgatta Roland lovag csodálatos merészségét...”³⁰ Ennek a szellemnek ébrentartásában királysága idején ő maga jár elől, mivel „mindvégig megmaradt loagnak gondolkodásában is, tetteiben is.”³¹ Ezért a lovagi életforma ha el is halt már, „cselekvő képzelet”-e ily módon tovább él még a XV. század végén is.³²

β Ugyanilyen szembetűnő rokonságot mutat miniatúránkkal a vadkan elleni lovagi harc festői ábrázolása is, az ifjabb *Rueland Frueauf* négy oltárszárnykép sorozatán.³³ Lipót örgróf életéből merítette a passai festő ezt a történeti eseménysort, amelyet Castellonál csaknem egy évtizeddel később festett. Jelentős számunkra, hogy az örgróf harcának ábrázolása — mivelhogy ugyanolyan természetű ellenséggel vívott, mint Domokos prépost — a kortárs Frueauf szemlélete szerint is azonos megoldást kíván. Azáltal, hogy a passai festő az esemény időbeliségét fázisokra: négy táblaképre osztja, így a castelloi öszszevont ábrázolás itt elemeire bontva látható. Bár itt is jelképes a harc megjelenítése, a cselekményt indító és befejező képeken azonban a főszereplő kétséget kizáró realiztikus ábrázolásban jelenik meg, könnyebbé téve számunkra az összehasonlítást.

Íme a történet: az első táblaképen (5. kép) Lipót örgróf koronás fővel — méltósága és hatalma e jelképével — kilovagol várából, oldalán hitvesével, lovak és szolgák kíséretében, hogy harcba szálljon ellenségével.³⁴ A következő kép már a küzdelmet ábrázolja. (6. kép) A fekete kant hárman fogják közre, és heves mozdulattal egyszerre döfik lándzsájukat a vicsorgó bestia testébe. Castello miniatúrájához hasonlóan testhez álló ruhában, harisnyanadrágban küzdenek. A középső harcos lila színű öltözékben, fején felhajtott szélű, koronát utánzó nemezkalapban harcol. Oldalán szíjra akasztva kürtje függ, jelezve — akárcsak Bevis lovag történeténél —, hogy döntésre hívta ki ellenségét. Ő tehát a harc főszereplője. Az állat gerince közepénél állva hosszú lándzsáját függőlegesen annak szívébe szúrja. A két mellette küzdő hosszú vadászkest visel övén, amely segítő, mellékszereplő voltukat jelenti. A sorozatnak ez a képe csupán külsőségeiben, elrendezésében igazodik Limbourg miniatúrájához.

²⁹ Horváth János: *Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus.* Bp. 1944. 270. l.

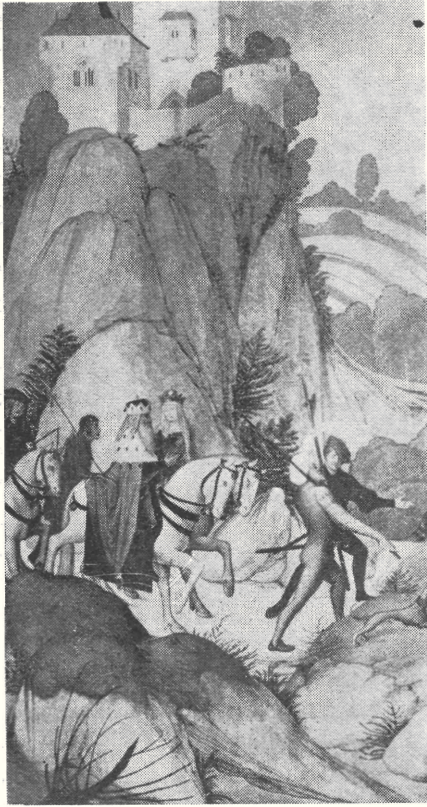
³⁰ Kardos Tibor: *Mátyás király és a humanizmus.* = Mátyás Király Emlékkönyv. Bp. 1940. II. köt. 15. l.

³¹ U. a. 22. l.

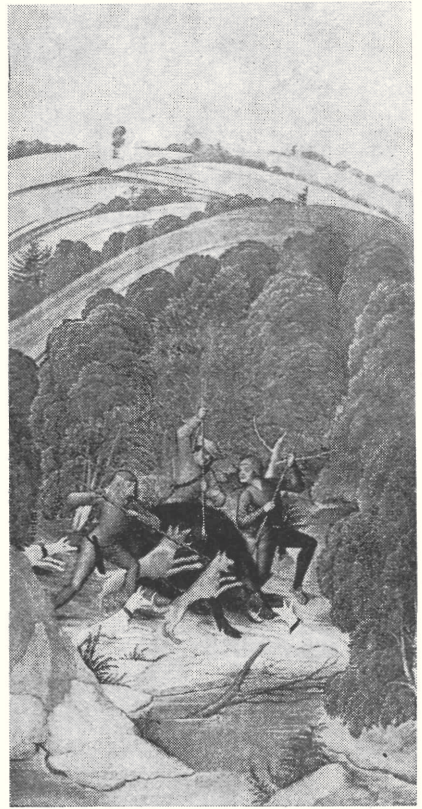
³² U. a. 14. l.

³³ Rueland Frueauf d. J.: *Vier Flügelbilder einer Leopoldstafel mit Szenen aus der Legende des 1485 heilig gesprochenen Markgrafen Leopold III. von Österreich, Gründer des Klosterneuburger Stiftes.* (1501.) (Klosterneuburg, Stifts-museum)

³⁴ Ortega: i. m. 34. l. Feltűnik számára, hogy pl. II. János kastiliai király krónikája 1449-ben oly nagyméretű vadkan vadászatról tesz említést — ezer embert mozgósított a király — amely véleménye szerint korabeli háborús készülődésnek felel meg. Historikus következtetését mégsem vonja le.

5. kép. Frueauf: Vadkan elleni felvonulás.

6. kép. Frueauf: Vadkan elleni küzdelem.

hoz.³⁵ A lényegét érintő *harc* ábrázolásával azonban Castellohoz áll közel: kizárva a hallalit fúvó kürtös megjelenését. Mivel pedig e történelmi képsor határozottan tanúsítja, hogy e harc az őrgróf harcát örökíti meg, ezért oly meglepő, hogy bár a táblaképnek nincs hónapábrázolási megkötöttsége, a jelenet mégsem a szokásos decemberben játszódik. A személyhez kötött konkrét harcot tehát Frueauf Castellohoz hasonlóan zöldelő, meszeszerű tájban³⁶ tartja elképzeltetőnek. Az ellenség sikeres legyőzéséhez az őrgróf is égi segítségül Mária közbenjárását kéri, aki a harmadik táblaképen ölében a Kisdeddel, ragyogó felhőben jelenik meg, virágzó bodzabokor fölött: összekötvén az égi szférát a földivel. Lipót áhítatva merülve térdel a Szűz előtt, két hófehér agara kíséretében. (7. kép.) A befejező képen az őrgróf megalapítja a klosterneuburgi kolostort, amelyet a legenda szerint ott kell építtetnie, ahol megtalálja hitvesének fátylát, melyet egy szélroham ragadott el fejről. Csak a fekete ellenfél legyőzése-

³⁵ Ludwig von Baldass: *Conrad Laib und die beiden Rueland Frueauf*. (Wien, 1946.) 56. l. A vadkan jelenetet a Limbourg-iskola folytatásának tekinti, bár elismeri annak „klasszikus megformázását.”

³⁶ „Die Landschaftsgestalt des Bildes ist vollständig ein Kind Frueaufschen Geistes...” Baldass: i. m. 57. l.

kor, e lovagi győzelem színhelyén talál rá Ágnes hófehér fátylára, mely érintetlenül ragyog a bodza-bokron, Mária lába előtt.

E történelmi képsor központja — akárcsak Castellonál — a harc, amely Kálmáncsehi életének éppen így kiemelkedő epizódját jelenti. Ám Castello miniatúráján az ellenséggel harcoló Domokos prépost kérése teljesítésében annyival inkább biztosabbak lehetünk, amennyivel közelebbi, reálisabb a kapcsolat közte és Mária között. A prépostot égi pártfogója nem felhő-távolságból hallgatja, csak parányi gyermek-kartávolságnyi közelből. Sőt nem is mennyei tüneményként, hanem földi természetességében mutatkozva, mintha csak lakosztályába látogató tulajdon Anyját kérné fel közvetítésre. A viadal jelképes ábrázolásakor mindkét hős — lovagi szokást követve — Frueaufnál is, Castellonál is inkognitóban küzd.³⁷ A csodás elem: Mária megjelenésekor azonban mindkettő személye — Domokos a miniatúra feliratával, az őrgróf koronás megjelenésével — kétséget kizáróan igazolható. Ezért következtetés alapján is logikus, hogy ugyanazon képen, ill. képsoron a két személy közül ha a harcos ismeretlen is, ám ikonográfiája egyezik a segítséget kérővel, akit azonban ismerünk, e két cselekedet (a küzdelem és a segítség kérés) szoros összefüggése ily módon a két személy azonosságára utal. Frueauf erre vizuális bizonytságot is szolgáltat történetének fázisokra bontásával, mert a vadkan ellen kétségtelenül: koronás fővel az őrgróf vonul.

d/ A vadkan elleni küzdelem mögött, a harc háttérében álló személy ugyanaz, mint a harcoló, tehát maga Kálmáncsehi prépost.

a A castelloi vadkan jelenet miniatúráján — gótikus örökségképpen — ugyancsak érzékelhető a történet időbeli folyamata. A vadkan elleni harcbevetés előkészületének periódusát Frueaufhoz hasonlóan megtaláljuk. A különbség annyi, hogy itt a felkészülés is inkognitóban történik már. Hogy valóban harci előkészületet jelent, arra akár Bevis lovag

7. kép.

Frueauf: Mária megjelenik Lipót előtt.

³⁷ Baldass feltűnőnek, érthetetlennek találja, hogy az őrgróf éppen a vadkan elleni küzdelmet ábrázoló táblaképen nincs jelen. Baldass: i. m. 56—57. l. Az inkognitót — e teljes maszkirozást — az ellenséges vadkan démonikus karaktere teszi indokolttá sőt szükségessé. Frueauf táblaképének és Castello miniatúrájának ez jelenti középkori szemléletmódját, amely *színek* alapján különbözteti meg az egyes szereplőket. (Lásd 42. számú jegyzetet.)

históriája, akár Frueauf képének analógiája egyformán bizonyítéku szolgálhat.

Lándzsatorésről, amely háttérbe kényszerítené a harcost, itt szó sincs, hiszen lándzsájának teljes épségben levő szárát fölemelve tartja, hogy hegyének élet kitapinthassa. A gondos felkészülést a viadal veszélyessége kellőképpen indokolja is. Ezzel ellentétes szituációban ez elképzelhetetlen, mivel a lovagiaság elemi szabályának megcsúfolását jelentené, ha bajba jutott társának veszélyes vívását ily semmittevőn szemlélné. Ha szolga lenne, sem nézhetné tétlenül, fegyverét vizsgálgatva urának fenyegetett helyzetét, hiszen Lipót örgróf küzdelménél is mindhárman egyszerre döfnek a hatalmas ellenfélbe. Oldalán azonban feltűnik szíjon függő kürtje. Ám a limbourgi megoldás szerint — mivelhogy éppen a hallali a csúcspont — több kürtös látható, közülük az egyik nyomatéku mindig fújja is. Ez a kürtszó magától értetődően a jelenet végét színezi. A castelloi kürt ezzel ellentétben Bevis lovagi-kürtjét jelképezi. Ez az a kürt, amely Frueauf vadkan jelenetén csakis főszereplőjét illeti. Ezért a Castello képnek ez az egy, csupán a főszereplőnél elővillanó kürtje Domokosé: harcra elszántságát idézve, mert Bevis lovag is általa hívta ki ellenfelét párviadalra. Lovagi harci-kürt, ezért használatát is ezen jellege határozza meg. Szabály pedig, hogy ez a kürt a harc kezdetét hirdesse. Ily módon nemde a főszereplőprépost harc előtti stádiumát jelképezi. A támadó ellenség bőszült iramú rohamából ítélve azonban kevés ideje maradhatott Domokosnak felkészülni a harcra.

β A vadkan elleni küzdelemnél jelenlevő két személy azonossága ikeröltözetük és ruhájuk színe alapján is kimutatható.

A két szereplő ruházata egyforma, még szín-összeállításában is egyező, ellentétben Frueauf küzdelmet ábrázoló képének résztvevőivel. A limbourgi hagyomány előkelő lovagjainak és udvari vadászainak viselete között még kirívóbb a különbség. Castello képén azonban mindketten elől végiggombolt derékba szabott, csípőig érő ujjas zekét és harisnyanadrágot viselnek, amely alkalmas vívó öltözék volt. Gondosan ápolt hajuk pontosan egyformán a korabeli divatos olasz frizura szerint készült. Rangos személy benyomását kelтик. A harcra készülődő még sapkát hord, de a viadalban már kemény, sisak-szerű, hegyes kalapot visel.³⁸

Ruháik szín variációja — e színek *szakrális* jelentése szerint — egyetlen személyben lejátszódó belső folyamatot fejez ki.³⁹ Ily módon tehát a színek sorrendje ugyancsak a történésnek fázisokra bontását erősíti meg. E lelki fo-

³⁸ Köszönetet mondok V. Ember Máriának a MNM. Textilgyűjteménye vezetőjének a miniatúra szereplőinek ruházatára, viseletére vonatkozó szóbeli szíves közléséért. Ő hívta fel figyelmemet Szendrei János: *Magyar viseletképek címeres leveleinkben ;Bp. 1892.*) c. művére, amelyben Dombay János Deák címerén 1506-ból (9. számú kép) a címerpajzsban ábrázolt nemes vitéz miniatúránk harcosának kalapjához hasonló hegyes, felhajtott karimájú nemez kalapot visel. Castello szereplőinek öltözete tehát rangos személyre vall.

³⁹ Ugyanezen színek *világi* értelmezése ebben az esetben nem ad kellőképpen árnyalt meghatározást. A zöld a földi szférát, a piros (lévén a tűz színe is) az égi szférát jelenti. A kettő együtt a teljes embert példázza. Ebből tehát a személyek értékesége, kiegyensúlyozottsága derül ki: azonban *mindkét* személyé egyformán.

lyamatot elvontsága miatt építi föl színekből Castello úgy, hogy ugyanaz a két szín — a zöld és a piros — a két szereplőn fölcserélve jelenik meg. A két azonos szereplő: tehát a főszereplő énjének ez a belső rejtett felkészülése az eseményekre, párhuzamosan halad (magától értetődően) a külvilág nyílt harci történetével, így a cselekménynek is érzékelteti egyes fázisait. A színeket logikusan a földről felfelé haladva követjük.

Baloldalon: a harcra készüléskor: piros nadrágban és zöld zekében jelenik meg a főszereplő. E két színt a sárga berhe köti össze. A föld szférájával közvetlen kapcsolatban álló piros vérszín az érzelmek indulását jelzi. A zöld-sárga kombináció — bizonyító erejű, hogy csak itt jelenik meg! — a harci készséget jelenti, amelynek ösztönzője az égi szférából áramló segítő kegyelem. Ennek elnyerése és a vele való együttműködés szoros kapcsolatot tételez fel az égi szférával. Ez különösen figyelemre méltó, mivel általa a főszereplő egyházi voltát is kidomborítja. Ez a színösszetétel tehát a tudatos felkészülést és a küzdelem elszánt szenvedélyes vállalását jelzi.

A jobboldali fázisnál zöld nadrágban és lilába hajló bordó zekében immár viadalban látjuk hősrünket. A földi szférában e fölserkent, kibontakozott akaratot a lábak dobbantó, vívó állása még lendületesebbé fokozza. A felsőbb szférában: szíve táját nemes alázatból csupán lilás-bordó szín borítja, a pirosat helyettesítve. A vegyítetlen piros ugyanis „*amor divinus*”, a tökéletességet jelentené.⁴⁰ A sötétlő, kiömlött vérszín azonban az ütközetben a mártíromság vállalását is jelenti,⁴¹ finom utalással Ignác vértanú ünnepére, ám főpapi felelősségére is. Íme a Breviárium lapszélét díszítő miniatúrán a Mária előtt térdelő prépost palástja szerényen egyezik a harcban viselt zekéje sötét skarlát színeivel.⁴²

e' *A miniatúra vadkanja történelmi jelentőségű ellenséget jelképez.*⁴³

A kép előterében a támadó vadkan méretét feketesége ijesztővé fokozza, mivel magát a Romlást, a Vészt jelképező színt hordozza.⁴⁴ E komor szín démonikus karakteréből ered, sötét, ellenséges lelkületét tükrözve,⁴⁵ amely erősz-

⁴⁰ Rajnai László: *Megjegyzések a Dante-ikonográfia néhány kérdéséhez*. Filológiai Közlöny XII. 1966. 20. l.

⁴¹ George Ferguson: *Signs and Symbols in Christian Art. With illustration from painting of the Renaissance*. (New York, 1955.) Lásd: *Red*. 273. l.

⁴² A Castello miniatúrájával rokon Frueauf képen a vadkan ellen küzdő harcos közül a középső: a főszereplő kifejezetten lila színű harci öltözékben vív.

⁴³ A vadkan támadó, harcos jellegét bő példatárral igazolja Heinrich Beck: *Das Ebersignum im Germanischen. Ein Beitrag zur Germanischen Tier — Symbolik*. (Berlin, 1965.) Lásd bő bibliográfiáját.

⁴⁴ *Bibel — Lexikon*. Hrsg. von Herbert Fiaag. (Zürich—Köln, 1968.) *Schwarz*. 471. l.

⁴⁵ *Les Livres du roy Modus et de la royne Ratio*. XIV. századi vadászati kézikönyv, amelyben Ratio királynő fejtegeti a vadkan 10 tulajdonságát, legelsőként említve démonikus undorító feketeségét. (Lásd ismertetését: Thiébaux: *The Mouth* i. m. 283. l.) A lovagi történetekben az ellenség éppénnyg fekete. (lásd bő példatárát: Alfred Noyer—Weidner: *Farbrealität und Farbsymbolik in der „Heidengeographie“ des Rolandsliedes*. Romanische Forschungen. 81. 1969. 22—59. l.)

kos természetét vad támadásra tüzei.⁴⁶ Démonikus volta hatalmasságát, erejét is növeli.⁴⁷ Ezért a vérengző, gátlástalan hatalmú ellenség egyértelmű jelképe. A lovagi költészetben felbukkanó, legtöbbször mítikus ellenség analógiájaként a konkrét történelmi ellenség is — ha oly félelmetes hírű — éppenúgy a „beste noire” („a fekete bestia”)⁴⁸ jelképében jelenik meg.

Ezért példázza vadkan a vérszomjas római császárokat Rabanus koraközépkori írásaiban. Titust „qui imperavit in Roma” („aki Rómában uralkodott”)⁴⁹ és Vespasianust is „qui illis existit fortis et saevus” („aki erőszakosnak és kegyetlennek bizonyult”).⁵⁰ „Aper princeps est Romanorum,” („vadkan a rómaiak császára”)⁵¹ aki Ignácot ugyancsak jogtalanul támadta meg. Az erkölcsi fölény azonban győzővé teszi az áldozatot. Domokos prépost íme éppen e hőst jelképező lilásbordó színben harcol.

Még a racionalista természettudós Konrad von Megenberg⁵² is a XIV. század közepén híres könyvében így fejtegeti a vadkan jelentését: „Der Eber ist uns das Sinnbild der grimmigen Leute . . . die allezeit grimmig und in ihren Sünden schwarz bleiben.” („számunkra a vadkan az ádáz emberek jelképe . . . akik mindenkor megátalkodottak és feketék bűneik által.”)⁵³ A középkori uraikodók részére lejegyzett politikai prófétikus irodalomban a tajtékozó kan számos esetben jelképez fenyegető konkrét ellenséget. Thomas Becket egyik prófécijája megjövendöli, hogy vadkan fogja Britanniából támadva lerombolni Károly király avignoni palotáját, hogy őt magát messze űzze.⁵⁴ A hat királyról szóló híres angolszász prófécijában III. Edward (1312–1377) vadkanként jelenik meg, hogy agyaráit Párizs kapujánál köszörülhesse.⁵⁵ E két agyar a gög jelképe („cornu superbia”),⁵⁶ amely támadásában oly fennhéjázóvá („proud”)⁵⁷ teszi.

E historikus ellenséget jelölő vadkan elleni harc — áttételesen — a Gonosz elleni küzdelem jelentését is magában foglalja, mivel démonikus jellege (ellenesség-voltának evidenciájából) változatlanul megmarad. Kálmáncsehi történelmi harca ennyiben jelent erkölcsi küzdelmet is. Ez hivatott a lovagi történetek

⁴⁶ „Aper a feritate vocatus, ablata f littera et subrogata p.” Rabanus: *De universo*. Lib. 7. Cap. VIII. 207. l. (Migne: Pat. Lat. Tom. 111.)

⁴⁷ Beck: i. m. 154. l. a vadkannak mint harcosnak mint természetfölötti, démonikus erejét Arthur király elleni harcával kapcsolatban részletesen elemzi.

⁴⁸ Modus et Ratio. (Thiébaux: *The Mouth* i. m. 283. l.)

⁴⁹ Rabanus: *Allegoriae in Universam Sacram Scripturam* 860. l. (Migne: Pat. Lat. Tom. 112.)

⁵⁰ Rabanus: *De Universo* i. m. 207. l.

⁵¹ Rabanus: *Allegoriae* i. m. 860. l.

⁵² Konrad von Megenberg politikai és természettudományos író. (1309?–1374). Híres könyve: „*Buch der Natur*” 1349–50-ben készült, az első németül megírt természettudományos mű.

⁵³ *Buch der Natur*. Idézi: Robert Wildhaber: *Kirke und die Schweine*. Schweizerisches Archiv für Volkskunde. 47. 1951. 238. l.

⁵⁴ 1356 körül íródott. Részletes ismertetését az idevágó irodalommal lásd Beck: i. m. 122. l.

⁵⁵ „*Prophecy of the six kings to follow King John*”. Ismertetését, irodalmát lásd Beck: i. m. 121. l.

⁵⁶ Rabanus: *Allegoriae* i. m. 903. l.

⁵⁷ Thiébaux: *The Mouth* i. m. 281. l.

példái nyomán a konkrét szereplőknek is: a támadónak és a prépostnak, egymással ellentétes előjelű nagyságát hirdetni, és ezáltal a viadalnak kiemelkedő hírét kelteni. Hogy személy szerint e miniatúrán kit jelképez a vadkan, ezt a korabeli krónikák tudósítása dönti majd el.

f/ *A három kutya: Kálmáncsehi erényeit jelképezi.*

Az ellenség ádáz támadásakor Domokos prépostot harcában három kutya segíti, védelmezi⁵⁸ A kutyák megformálása oly élethű, hogy fajtájuk minden jellegzetességét hordozzák. A két fehér: kuvasz, a harmadik világosbarna szelindek.⁵⁹ Realitásuk a jelenetet hitelesíti, akárcsak a Limbourg-iskola megszólalásig hű kutyaábrázolásai. A különbség mégis alapvető, nemcsak számuk eltéréséből adódó. A hallali-képek kutyái prédát falnak, ezért közülük a szolga a legmohóbb vérebet fülénél fogva húzza vissza már, mert túlon túl megdézsmálná a zsákmányt. Cestallo kutyái azonban urukkal összhangban, őt erősítve elszántan küzdenek. „*Pro dominis suis morti se objiciunt . . .*” („*Urukat mindhalálig védelmezik . . .*”)⁶⁰

Ím a castelloi művészetre oly jellemző kettősség: a kan feketeségével éles kontrasztban az élethű kutyák kivilágoló színe és sokat sejtető hármassága magára a harcosra, Domokos prépostra vonatkozik. Mert hármasságukban bennefoglaltatik a kezdeti felkészülés, a jelen harc és a végsőig való küzdés három fázisa.⁶¹ Míg a castelloi színösszeállítás a teljes embert példázta, úgy e felszökő kutyák világos hármasa most a jelenlevő harmóniát érzékelteti.⁶² Hősünk erkölcsi emelkedettségének ezen a fokán: „*rursum tres ad fidem, spem, charitatem exprimendam valent.*” („*a hármasság tehát a hit, remény, szeretet érzékeltetésére hivatott.*”)⁶³ A késő középkor példái nyomán e vadászkutyák hármassága valóban megtestesíti a három teológiai erényt.⁶⁴ Hármasságuk Castello miniatúráján — többféle árnyalt vonatkozásukkal összefüggésben — hősünkhöz mint főpaphoz legillőbb jelkép. Mert aktív szerepük: Domokos prépost erényességének világos szemléltetése, amely a rút ellenség fölötti győzelem záloga.

⁵⁸ A kutya segítőkészsége alapvető erényéből: a hűségéből következik. Lásd: Ferguson: i. m. *Dog*. 9. l. példákkal.

⁵⁹ Ezúton is köszönetet mondok Anghi Csaba professzor úrnak, aki készségesen vállalta a miniatúra kutyaábrázolásainak pontos fajta-meghatározását. Mindkét fajta kutyát használták Mátyás korában nagyvad ellen.

⁶⁰ Rabanus: *De Universo* i. m. 224. l.

⁶¹ Ferguson: i. m. *Numbers: Three*. 276. l.

⁶² Walter Friedjung: *Vom Symbolgehalt der Zahl*. (Wien, 1968.) A számoknak csupán kvantitatív értékéből következtetni kvalitásukat. Ennek alapján 3 = harmónia, az arányosság száma.

⁶³ Rabanus: *De Universo* i. m. 490. l.

⁶⁴ Reallex. i. m. Bd. IV. 1519. l. 9. kép bemutat egy oltárterítőt (1500 eleje, Bécs, magántulajdon) ahol a vadászat alkalmával a három kutya felirata alapján a három teológiai erényt testesíti meg. Lásd még: Bd. IV. 1517. l. 8. kép több kutyát is ábrázol feliratuk tanúsítása szerint: Pax, Castitas, Veritas, Misericordia, Humilitas erény megtestesítőjeként.

a A vadkan elleni küzdelem dimenzióit kezdettől fogva a sárkánnyal való harc méretei illették meg⁶⁶ az általa jelzett esemény jelentősége miatt. E viaskodás jellegénél fogva éppen ezért földöntúli síkra is átcsapott. A harc színhegyének ezt tükröznie kellett, igazolva az ütközet gigantikus voltát. Művészi megoldását illetően kimeríthetetlen példatár állt készenlétben a reneszánsz-kori alkotó számára. A középkori irreális lovagi kalandok, a kedvenc antik epikusok mitológikus szárnyalásai egyformán ontják a legváltozatosabb lehetőségeket.

Castello mértéktartását dicséri, hogy ebből a bőségből csak azt válogatja ki, amely a miniatúrán ábrázolt esemény történeti hitelét nem csorbíthatja. Ezért a harci jelenet reális megjelenítését sértetlenül hagyva a mély-kék égbolt tükörképén: kék színű földön ábrázolja az összecsapást, Domokos prépost küzdelmét ilyenképpen nagyítva kiemelkedő történelmi eseménnyé. A küzdőtér mögött élesen elhatárolva kezdődik csak a zöld pázsit sávja, amely felhúzódik a távoli hegyekre. Az előtér csatatere kék színe szerint tehát a mennyei szférával ölelkezik. Ám a kék éppen égi színe révén az igazság színe is, mivel csak ha eloszoltak a felhők, jelenik meg és tárul fel e színtiszta igazság.⁶⁷

β Az előtér árnyékai lehetővé teszik, hogy meghatározhassuk a miniatúrán az összecsapás idejét, sőt az ellenség támadásának földrajzi irányát is. A küzdő felek lábainál elszórt nagy kövek legtöbbször magasságához mérve háromszoros hosszú éles árnyékot vet. Ebből — mivel a képen az égtájak még ismeretlenek — kétféle időpont adódik: egy délelőtti és egy délutáni. E harci jelenet azonban ünnephez kötött, amelynek „*ad vesperas*” jelzése konkrét időmeghatározást jelent. Ezért az árnyékok méretéből kapott kétféle időpont közül a délutánihoz rögzíthetjük. Valóban meglepő pontossággal mutatják a tisztulás ünnepére előírt vespera mondásának délutáni, 3 óra körül kezdődő idejét.⁶⁸ Az ütközet éppen most veszi kezdetét, tehát a Bevis lovag által is követett vespera időben. A miniatúrán most ér az ellenség Domokos prépost szilárdságát jelentő lándzsája hegyéhez. Támadási iránya tehát — e délutáni időpont elfogadásából adódóan — északi, észak-keleti. Ám az égi Nap — amely még

⁶⁵ A vadkan-viadal tájképének klasszikus ókori, valamint középkori biblikus és világi vonatkozásainak részletes elemzése messze túlmutatna tanulmányunk történeti szempontú határain. Ezért itt a miniatúra történeti koncepciójához szükséges legfontosabb motívumokra hivatkozunk csak.

⁶⁶ Reallex. i. m. 665—666. l.

⁶⁷ Ferguson: i. m. *Colors: Blue*. 272. l.

⁶⁸ E verőfényes tájban a vetülő árnyéknak nincs „*obscuritas infernalis*” (Rabanus: *Allegoriae* i. m. *Umbræ*, 1085. l.) jelentése. Mivel tájképi vonatkozásban az árnyéknak még biblikus értelmezése is a mozgást, a múltást érzékeltetve napóra-jelentését hangoztatja, (Bibel Lex. i. m.: *Schatten*, 1533. l.) ezért földi időt jelentő vonatkozása egyértelművé válik. Febr. 2-a a XV. században használt Julian naptár szerint megfelel a jelenlegi febr. 12-ének. Ekkor a Nap deklinációja kereken — 14°. Buda földrajzi szélessége: 47,5°. Ha az árnyék hossza a kő hosszának háromszorosa, akkor a Nap magassága 18°. Így az időpont a Nap delelése előtt vagy után 2 3/4 óra. Minthogy febr. 12-én a Nap delelése 12 óra után 1/4 órával következik be, az így adódó időpontok az égtáj ismerete nélkül még: de. 1/210 vagy du. 3 óra.

fénnyel önti el a tájat — éppen a fekete bestia vonalában fog csakhamar leáldozni.

γ A miniatúrán — feltételezhető szándékossággal — csakis a küzdőtér kövei vetnek árnyékot. Az ütközet súlyosságát, keménységét — miként erről már több jel tanúskodott — most a kövek jelentése is igazolja. „*Lapis, diabolus, qui durus est . . . et ponderosus per iniquitatem . . .*” („A kő az ördögöt jelenti, aki bárdolatlan . . . és elnehezül igazságtalansága által . . .”)⁶⁹ Megerősíti ezt Artus király vadkan viadalával kapcsolatban krónikása is, aki a legendás részletek mellett a vadkan elleni küzdelemre jellemző fontos díszletet: a tájnak kemény kövességét nagyon reálisan külön kihangsúlyozza: „*in regione . . . est ibi cumulus lapidum.*” („azon a vidéken . . . kőhalom vagyon.”)⁷⁰

A kő érdes volta: a támadó kérlelhetetlensége. „*Cor ejus indurabitur tanquam lapis.*” („Az ő szíve [t. i. a sátáné] megkeményedő, miképpen a kő.”)⁷¹ A hős hite dönti el végül is, hogy számára a harcban az Úr a követ győzelmé, vagy bukása jelképének szánja-e.⁷² Vajon kételkedhetünk-e Domokos prépost hitében a körülötte segédkező Hármas Erény láttán?! A küzdőtér árnyékai — éppen időmeghatározó szerepük révén — előrevetítik a gonosz ellenség múltó napjait is, amelyek „*quasi umbra transeant.*” („miként az árnyék elmúlnak.” Eccl. 8, 13.)⁷³

h/ A két ünnep jelentése a történelmi harc szolgálatában.

A breviáriumi szöveg a kódexnek harcot ábrázoló lapján „szögletes barát betűkből”⁷⁴ február első két napjára szól. Castello ehhez a két, nem is kiemelkedő ünnephez választotta e látványos egyedülálló világi jelenetet, amelynek még a tája sem idézi a két zord téli nap hangulatát. Sőt, mint világi téma is elszakadt a hagyomány szerinti decembertől. Gyík-zöld pázsitú hegyei, termő gyümölcsfái a bizonyosság rá, hogy harci cselekménye csakis a két ünnep jelentéséhez tapadhat, és így Ignác vértanú és Mária tisztulása ünnepével a legszorosabb belső kapcsolatban: tartalmi egységben áll. Az ünnepek hosszú sorából remek érzékkel választotta Castello ezt a kettőt.

A történet Ignác vértanú ünnepével összefüggésben jelzi a kegyetlen támadást és a szenvedés elfogadását. Domokos prépost vértanú-színű zekéje a harc meg nem alkuvó vállalását jelöli, amelynek tükröződése a kódexlap csúcsán a címerében ágaskodó oroszlanos jelkép. A harc háttéréként a legfehérebb küzdő Erény mögött a táj közepén gótikus idomú hegy magaslik, felvillantva a szenvedés meredek, szűk ösvényét, amelynek szélén keresztút vezet a csúcsig. Egyszál puritán toronyban végződik. Éles ellentétben ezzel — amerről a kan

⁶⁹ Rabanus: *Allegoriae* i. m. *Lapis*, 980. l.

⁷⁰ Idézi: Beck: i. m. 116. l. A *Chronica Minora*-ban, amely Nennius: *Historia Brittonum*-ának záradéka és a *Mirabilia*-kat tárgyalja, ebben esik szó Troit nevű vadkannak, Artus király ellenségének vadászatáról. A történet a XI. század második felében íródott.

⁷¹ Rabanus: *De Universo* i. m. *De lapidibus*, 462. l.

⁷² Bibél Lex. i. m. *Stein*. 1639. l.

⁷³ Bibél Lex. i. m. *Schatten*, ebben a vonatkozásban: 1533. l.

⁷⁴ Rómer: i. m. 50. l.

jött —, a háttér baloldalán a hivalkodó soktornyú kastélyvár. Akárcsak a hallali képek fényűző kastélya, amely ebben a miliőben lám csakis *fekete* ellenség tulajdona lehet.

A tisztulás ünnepe előrevetíti a küzdelem kimenetelét. A 40 nap múltán mutatkozó Máriát Simeon az Aranykupolás Templom előtt győztesként üdvözli. A jelenet szerény visszfényeként a harcos mögötti tájban virágzó gyümölcsös fölött, arany-gerezdű hagymakupoláival a mennyei Jeruzsálem tündököl örök jutalomképpen. A hősiesség és a tisztaság — miként a kódexlap két egymás melletti ünnepe — feltételezi egymást: „*erat etiam virtuti castitas adiuncta*” („*mert bátorságával a tisztaság is egybe vala foglalva.*” Jud. 16, 26.).

TÖRTÉNELMI BIZONYÍTÉKOK

A Castello miniatúrán megörökített harc Kálmáncsehi életének legjelentősebb küzdelmét vetíti elénk,⁷⁵ amely kétségkívül prépostsága idejére esett. A korabeli, vagy nem sokkal későbbi, de történelmünknek ezt a korszakát részletező krónikások egyöntetűen megemlékeznek Kálmáncsehi ezen küzdelméről, sőt míg más esettel kapcsolatban csak futólag említik, most hosszasan részletezik megpróbáltatását. Az ellenség a krónikák tanúsága szerint: Miksa római király, aki Domokost lovaghoz méltatlan módon megalázta és kifosztotta. Így vált e „*Weisskunig*”⁷⁶ Pannoniában koromfekete ellenséggé.⁷⁷

1490-ben az év elején „*Szent Márk ünnepén*” a prépost végezte szeretett királyának: Mátyásnak temetési szertartását.⁷⁸ Szeptemberben (18—21-ig) még nála szállt meg koronázási ünnepélye alkalmából II. Ulászló király is.⁷⁹ Alig két hónap múlva novemberben „*Erzsébet napján*”⁸⁰ már trónkövetelőként „*eljuta Maximilian az ő seregével Fejérvár allá.*”⁸¹ Nyomban megadásra szólította fel a várost, a válasz azonban tagadó volt. Miksa ekkor szabadrablást ígért katonáinak, hogy Fehérvár mielőbbi elfoglalására serkentse őket.⁸²

A harc megkezdődött. Heltai krónikája híven követi az eseményeket: „*Maximilián király az svábokat indítá ostromnak . . .*”⁸³ Íme megjelenik a vad

⁷⁵ Fettich Nándor szóbeli közlése szerint — amelyért ezúton is köszönetet mondok — ez a vadkan elleni küzdelem minden valószínűség szerint a prépost életének valamely döntő harcát árbácsolja, mivel a vadkan rút megjelenése negatív szerepét domborítja ki, ellentétben a germán hitvilág „*nemes*” vadjával.

⁷⁶ „*Weisskunig*”: Miksa önéletrajza, melyet titkára Marx Treitzsaurwein írt a császár tollbamondása és utasítása alapján. A munka 1505-ben kezdődött és mai formájában 1516-ban fejeződött be. Onmagát nevezte így, mert a lovagi tornákon fehér páncélzatot viselt. (Részletes leírását, elemzését lásd: Gerhard Schack: *Der Kreis um Maximilian I.* Hamburg-Berlin 1963. 14. l.)

⁷⁷ Barokk-kori magyar példája a bécsi udvar vadkanjának halálthozó támadása Zrínyi Miklós ellen.

⁷⁸ Pauer: i. m. 27. l.

⁷⁹ U. a. 27. l.

⁸⁰ Juhász József: *Székesfehérvár ostroma 1490-ben.* Székesfehérvár 1958. 7. l.: 6. nov. 16-át ír.

⁸¹ Heltai Gáspár: *Magyar Krónika* (Magyar Századok sorozat.) Bp. é. n. 414. l.

⁸² Juhász: i. m. 7. l.

⁸³ Heltai: i. m. 414. l.

„Schweinskopf”⁸⁴ „agyarát köszörülvén” Székesfehérvár Budai-kapujánál. Konrad Lang parancsnoksága alatt a svábok csakhamar áttörik az „erősen hadakozó”⁸⁵ védelmet és elfoglalják a kapuval szemközti erődöt. Ezalatt a bajor hercegek csapatai és János szász herceg katonái a vár falain átkúsza megnyitják a belső kapukat, „és a fegyveresek mindjárt betódulának az városba, és öklelni és vágni kezdék a polgárokat a széles utcán mind a piacig. A templom előtt egybegyűltenek vala sok papok, kik erőssen vának vala, de mind levágák őket. Annakutánna a zsákmánra esének, és megdúlák mind az egész várost.”⁸⁶ Csakhamar 800–900 véres, megcsonkított halott feküdt az utcákon.⁸⁷

Domokos prépost ezalatt „a Szent Szűz bazilikájába”⁸⁸ „a nagy egyházi toronyba”⁸⁹ menti a püspökség kincseit. A papság és a polgárok hősiessen védtek a bazilika bejáratát, a túlerőben levő fékevesztett német katonaság azonban betör a templom belsejébe is, lemészárolja a védőket, akiknek vére telefröcsköli Mátyás királynak még vadonatúj márvány koporsóját. A zsoldosok ezután a torony-feljáró ostromába kezdenek, hogy elfoghassák a prépostot és vele együtt a városi tanács tagjait. Ekkor ér oda Miksa király, visszarendelve csapatait a város körüli szekértáborba, csupán a várban hagy őrséget. Krónikását Michael Ehenheimet utasítja, hogy a gazdátlan préposti udvar készletéből élelmet és bort szállíttasson serege számára e győzelem ünnepléséhez.⁹⁰ Nemsokkal később ő is katonáihoz siet.

„A következő napon, november 20-án a császár visszatér Székesfehérvárra,”⁹¹ írta önmagáról Miksa hideg kimérséggel naplójába. Kíséretében már néhány magyar főúr is résztvesz, akik időközben pártjára álltak.⁹² Domokos prépost azonban ellensége. Elbarikádozva harcra készen őrködik a toronyban. Miksa ünnepélyesen vonul végig a városon, majd a bazilikába megy. A templom ajtajában azonban lova összerogyik. A körülötte állók rossz előjelnek vélik mert ez a király kudarcát jósolja.⁹³ Miksa most már mindenképpen megadásra akarván bírni Kálmáncsehit, követek által ígéri: bántatlanul viheti magával a templom kincseit és saját vagyonát is. „És kijöve hozzája a toronyból” a prépost. Miksa megszegve a lovagiasság szabályait, „kevés üdö múlva minden marhájától megfosztá őtet az Maximilián király, és a prépostságot is elvéve tőlle, az ő házat is mind megkeresteté, és a pincében egy rejtek boltban talála harminchatezer arany forintot: ezeket is mind elvéve tőlle. A több marhái

⁸⁴ A hagyományos germán ék-alakú csatarend (caput porci) elnevezése. (Lásd: Beck: i. m. 41. l.)

⁸⁵ Heltai: i. m. 414. l.

⁸⁶ Heltai: i. m. 415. l.

⁸⁷ Juhász: i. m. 8. l.

⁸⁸ Bonfini: *Magyar történet* (A Renaissance Magyarországon.) Bp. 1961. Kardos Tibor ford. 399. l.

⁸⁹ Heltai: i. m. 415. l.

⁹⁰ Juhász: i. m. 9. l.

⁹¹ Gömöri Gusztáv: *Miksa római király naplójából Magyarország elleni hadjárata alatt*, 1490. = *Hadtört. Közl.* IV. 1891. 276. l.

⁹² Juhász: i. m. 9. l.

⁹³ Juhász: i. m. 9. l.

mind kapsiba jutának a sváboknak.”⁹⁴ Bonfini ugyanezt hasonló részletességgel írja, kihangsúlyozva Domokos kényszerítését: „*atque Basilicae suae etiam renunciare compellitur*” („sőt még az ő Bazilikájáról is kényszerült lemondani”).⁹⁵ A prépostságot Miksa ezután Pollheim Bernátnak adományozta.⁹⁶

A mindenéből kifosztott Kálmáncsehinek sikerült Székesfehérvárt elhagyni, hogy nyomban királyához siessen. Erre Bonfini leírásából következtethetünk,⁹⁷ aki följegyezte, hogy a király Kassára küldi diplomáciai tárgyalásra Albert herceghez, aki hadseregével ugyancsak fenyegető trónkövetelőként nyomul előre. A budai udvar megrázó hiteles képet kaphatott Domokos elbeszélése nyomán Miksa pusztításairól. Ezért, midőn alig egy héttel később a római király Brunó Lajos költőt követként Budára küldi, hogy Ulászló felé tolmácsolja követeléseit, a költő élete csak hajszálon múlt, alig tudott megmenekülni. Íme, a fekete ellenség, aki a miniatúrán észak-keleti irányba támad: Budát akarván bekebelezni. Viadalának helyén azonban valóban leáldozott napja. „*Nyolc nap múlva a császár egész seregével visszaindult Székesfehérvárról, hol Reyncheberch alatt csak egy kis őrséget hagyott*” — jegyzi meg önmagáról naplójában tömör keserűséggel Miksa.⁹⁸ December 12–13-án⁹⁹ el kellett hagynia Fehérvárt, mert zsoldosai összevesztek a zsákmányon, és nem tudta rábírní őket, hogy Buda ellen vonuljanak.

Kálmáncsehi az 1491-es év elején tovább folytatja diplomáciai tevékenységét, hogy Ulászló királyságát megerősítse. Ezenközben sűrűn fordul meg Budán Alberttel kapcsolatos közvetítő tárgyalásai alkalmából. Ekkortájt bízhatta meg Castellot a prépost, új Breviáriumának elkészítésével. Az a megtiszteltetés, hogy kódexe a királyi műhelyben készülhet, Ulászló részéről kedvelt emberét megillető elismerést,¹⁰⁰ fáradozásainak jutalmát jelenti. Ebben az összefüggésben különös nyomatékot érzünk a Mária előtt térdelő Domokos miniatúrájának feliratában: Castello nem elégszik meg azzal, hogy a prépost képe csupán nevével jelölve félreérthetetlenül azonosítható legyen. Külön kihangsúlyozása székesfehérvári prépostságának („*Prepositi Albensi*”) arra utalhat, hogy Miksa jogtalanul fosztotta meg magas méltóságától, amit a budai udvar természetesen érvénytelennek minősít.¹⁰¹

⁹⁴ Heltai: i. m. 415. l.

Pauer: i. m. 28. l.

⁹⁵ „*Dominicus Antistes, impetrata sibi suisque, et suppellectili sacrae incolumitate, turri egreditur, atque haud ita multo post, cum ditissimus esse praedicaretur, et qui regales divi Matthiae thesauros perpetuo custodisset, fortunis omnibus everratur, atque Basilicae suae etiam renunciare compellitur. Milites vero, praedae intenti, occultum locum nullum, quem non excusserint, reliquum fecerunt: usque adeo, ut cum aedium etiam fundamenta passim effoderent, in vinaria cella, quadam sub fornice, numorum aureorum sex et triginta millia nonnulli repererint.*” (Bonfini: Dec V. Lib. l.)

⁹⁶ Juhász: i. m. 10. l.

⁹⁷ Pauer: i. m. 29. l.

⁹⁸ Gömöry: i. m. 277. l.

⁹⁹ Kápolnai P. István: *I. Miksa császárnak Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó 1490-ik évi feljegyzései.* = Századok XIX. 1885. 164. l.

¹⁰⁰ Hoffmann: i. m. 111. l.

¹⁰¹ Főpapi méltósága — jelvényei által — még egyszer megjelenik a kódexben (fol. 215r) „*In festo corporis*” breviáriumi szövegének S iniciáléjában (*Sacerdos*). Az oltár előtt térdel

Nem véletlen, hogy Breviáriumának festését a királyi műhely számos mi-
niátora közül éppen a gótikus örökséggel telített Castellora bízza. Budán a
Mátyás által kialakított humanista kör még csaknem egységesen a „modern”
olasz szellemet képviseli. Ám az a néhány magyar humanista, aki Bécsben
tanult, mint Kálmáncsehi is, „*onnan még akkor nem hozhatott magával semmi
modernséget.*”¹⁰² Műveltségének alapja tehát középkori, amely csak a későbbi
folyamán bővül humanistává. Képünk szempontjából ez feltétlenül je-
lentős, hiszen Domokos prépost mint a kódex megrendelője a kor szokásainak
megfelelően számos határozott ötlettel sőt kívánsággal láthatta el Castellot,
akivel ily módon rokon gondolkodású volt. Mindkettőjük látásmódjára egy-
formán jellemző tehát, hogy ezt a „*világi jelenetet*”¹⁰³ a vadkan középkori jel-
képének segítségével találták legkifejezhetőbbnek.

Az 1491-es év eseményei Kálmáncsehi számára végül meghozzák a várva
várt elégtételt. Június 5-én Báthory István seregével megindul Budáról és 8-án
már körülzárja Székesfehérvárt. Az ott állomásozó német őrség helyzete két-
ségessé vált. Június 24-én megérkezik Kinizsy Pál csapata is, majd Dóczi Orbán
egri püspök lovas egysége. A negyvenezerre becsült magyar sereg megostrom-
olja a várost. A német őrség július 23-án fegyverszünetet kér, hogy a város
átadásáról tanácskozhasson a magyar küldöttekkel, majd három nap múlva
július 26-án aláírják a kapitulációt.¹⁰⁴ Ennek egyik pontjában kötelezik magu-
kat minden elrabolt érték visszaszolgáltatására.

Kálmáncsehi tehát július 26-ától — immár funkcionálisan is — ismét szé-
kesfehérvári prépost, akinek az okmány tanúsítása szerint a németek teljes
kártérítéssel tartoznak. Hogy ez a gyakorlatban miként és milyen mértékben
valósult meg, nem esik róla említés. Domokos prépost tehát az év második fe-
lében minden bizonnyal visszatér Székesfehérvárra, hogy mielőbb visszaállít-
hassa feldúlt székhelyének régi gazdagságát, mivel erre kezdettől fogva sokat
adott, ékesen bizonyítva ezt közismert nagy híre.¹⁰⁵

Közben Ulászló és Miksa király között is tárgyalások kezdődnek, amely-
nek eredménye a november 7-i pozsonyi békekötés. Ezt a békeszerződést no-
vember 29-én Budán az országnagyok megerősítik. Az okmány főpapi aláírói
között Domokos székesfehérvári prépost neve is szerepel.¹⁰⁶ Aláírása méltósá-
gának gyakorlását jelenti Miksa felé is, akivel szemben most világi győzelme is
teljessé válik. Erre az időpontra, 1491 végére keltezzük emlékezetes küzdel-

Domokos lilás-bordó palástban, födetlen fővel. Az oltárkö alsó szegélyén „*Dominici*” fel-
írás olvasható. Mellette főpapi jelvényei: az oltár sarkánál felmagasodik díszes arany fő-
pásztori botja, mögötte szerzetes áll, kezében tartva az imádkozó prépost aranysegélyű sü-
vegét.

¹⁰² Horváth: i. m. 166. l.

¹⁰³ Berkovits: Magy. Kód. 64. l.

¹⁰⁴ Juhász: i. m. 12. l. Pauer: i. m. 28. l. a város átadását szept. 9-ére teszi. Juhász
azonban Bakócz Tamás győri püspök levelére hivatkozva helyesen 8 hónapra teszi Fehérvár
német megszállását, bár Miksa naplója szerint még 1490 karácsony táján feladta a várost
az őrség. Lásd: Gömöröy: i. m. 277. l.

¹⁰⁵ Hoffmann: i. m. 111. l.

¹⁰⁶ Pauer: i. m. 30. l.

mét, megpróbáltatását megörökítő Breviáriumának elkészülését, amely talán éppen ezért „legdiszesebb”¹⁰⁷ kódexe, „legpompásabb könyve”¹⁰⁸ újjárendezett könyvtárának.

FÜGGELÉK

A *Kálmáncsehi Breviárium* kormeghatározásához kezdettől fogva e kódex 308r-ik lapja volt a döntő. Ez rejtette Domokost ábrázoló miniatúrájának feliratában prépostsága húsz évének valamelyikét. Ez az intervallum azonban olyan tág, hogy közötté Castello magyarországi egész működése elhelyezhető. Mivel a kódex minden lapjára kiterjedő stíluskritikai összehasonlító vizsgálatok az intervallumot csak szűkítő újabb datációi is határozatlanok, egymásnak sokszor ellentmondóak,¹⁰⁹ ezért a kódexnek most csupán e „kulcs”-lapjából indultunk ki: következtetve, hogy a konkrét időmeghatározáshoz szükséges többi jelnek is itt kell rejtőznie.

A Breviárium ma ismert miniatúrái közül¹¹⁰ valóban ezen a lapon tűnik fel az egyetlen ilyen méretű világi jelenet. Rendkívüliségét növeli, hogy az ide tartozó két egyházi ünnep csak szellemi háttérként e harc illusztrálására szolgál. Domokos méltóságának csak itt felbukkanó megnevezésével, e világi jelenet fölött tipikus reneszánsz donátorként jelenik meg,¹¹¹ és a kódexnek ezt a lapját a legszemélyesebbé: fogadalmi képpé (Votivbild) avatja. Következésképpen a harci jelenet — a háborúban mindig is gyakori és szokásos „*ex voto*” — nyomban szubjektív vonatkozásba kerül a donátorral,¹¹² aki — főpap lévén — az égiekkel áll ily közeli összeköttetésben. Az imádkozó Domokos miniatúrája, realitásával az intim égi kapcsolatot ábrázoló korabeli ima-képek között kivételes helyet foglal el.

A késő-középkori imádságos képek tanúsítják, hogy az imádkozónak bizalmas, vagyis világi módon mérhető kapcsolata az éggel — a csodás jelenetek hihetővé tételét, földi vonatkozásainak igazolását jelentette.¹¹³ Miniatúránkon íme: a Mária ölében ülő Kisded egyik lábacskáját is felhúzza, anyja térdére támaszkodva nyújtózik, mert csöpp játszi kezével csak így ér el Domokos homlokáig, hogy cirógató mozdulattal áldást oszthasson. Ha Mária át nem karolná kis derekát, menten Kálmáncsehi prépost nyakába bukna. Ez a kép olyan szubjektív kapcsolatról tesz tanúbizonyságot,¹¹⁴ amely hitelesíti Do-

¹⁰⁷ Berkovits: Magy. Kód. 64. l.

¹⁰⁸ Hoffmann: i. m. 115. l.

¹⁰⁹ A Breviáriumra vonatkozó datációk irodalmát lásd: 2. jegyzetben.

¹¹⁰ Sajnos a Breviáriumból korábban több miniatúrát is kivágtak.

¹¹¹ „*in der typischen Haltung der Renaissance-Donatoren...*” Berkovits: Ill. Handschr. 71. l.

¹¹² *Lexikon für Theologie und Kirche*. Hrsg. Höfer—Rahner. 10. Bd. (Freiburg, 1966.) *Votive*, 896. l.

¹¹³ Sixten Ringbom: *Devotional Images and Imaginative Devotions. Notes on the Place of Art in Late Medieval Private Piety.* = *Gazette des Beaux-Arts*, Tom. LXXIII. 1969. 160. l.

¹¹⁴ Ringbom: i. m. az imaképek szubjektív voltát igazolja, ha az imádkozó a kép felé nyújtja összekulcsolt kezét. Castello miniatúrája szinte össze sem hasonlítható e merev, csupán szentképek előtti pózokkal.

mokosnak az eseménnyel kapcsolatban tett fogadalmát, realitásával pedig kihangsúlyozza, megerősíti a kódexlap fogadalmi-kép voltát.

Mivel tehát a Breviárium e 308^r-ik lapja ilyen fokú szubjektivitást tükröz, ezért feljogosít arra, hogy megoldásunkhoz *egymagában* is elegendőnek és alkalmasnak tartsuk.

Ezen általános elvi megfontolások alapján a további konkrét következtetések már logikusan adódtak, ami végülis a kódexnek az 1491-es év végére datálását eredményezte. Ennél későbbi nem lehet, mivel 1492-ből fennmaradt ugyancsak a budai műhelyben Kálmáncsehi részére készült imádságos könyve,¹¹⁵ amelynek — bár több miniátor közös munkája — néhány lapját még kétségkívül Castello festette, de ezután már „*távozása vagy halála miatt*”¹¹⁶ nyoma vész.

Maradandó művet hagyott hátra „*anélkül, hogy a Corvin-Codexek finomságával és páratlanul gyöngéd ízlésével bírna . . .*”¹¹⁷

APER HISTORICUS

(Summary)

Domokos Kálmáncsehi, when Provost of Székesfehérvár (1474—1495), commissioned the Royal workshop at Buda with the producing of one of his most beautiful codices. It is known to-day by the name of the „*Breviary of Kálmáncsehi.*” (National Széchenyi Library, Clmae. 446.) This is the first product of the Buda workshop the painter of which is known by name: it is Franciscus de Castello Italico, who came to Buda from Ferrara.

The most important leaf of the Kálmáncsehi Breviary is Fol. 308^r., because the consigner is mentioned by his name and dignity only here (according to the inscription of the miniature: „*Dominci Prepositi Albensi.*”) and it is here too that we find the only large-seized mundane scene: the struggle against the wild boar.

This scene is not a picture of hunting like so many typical miniatures of the age. This delicately executed miniature is at variance with the circumstances of a hunting kill both in concept and in actual fact. The miniature is a battle scene, where the warrior fighting the wild-boar with his lance is Provost Kálmáncsehi himself. The figure standing behind him as can be surmised from knightly precedents and from the combination of the colours of his garments is likewise he himself, which treatment serves to suggest the chronological succession of the event. In this scene the three dogs aiding the warrior represent allegorically Kálmáncsehi's virtues and the wild boar stands for an arch-enemy of the Provost, actually a historical personality. On the identical leaf of the Breviary two feasts are treated and both are related to the scene in the miniature painting. The feast of Ignatius the Martyr (1st February) represents Heroism, Candlemas Day (2nd February) stands for Chastity, both attributes of the warrior depicted, and they suppose each other.

On the strength of these considerations and of an analysis of comparable passages in MSS. of the age, the author feels justified in unequivocally concluding, that the mighty adversary of Kálmáncsehi was in concordance of all relevant data, the then Roman King Maximilian, who humiliated and plundered him in a way not becoming a knight when in November of 1490 he took Székesfehérvár amidst a bloody massacre. The Provost succeeded in escaping from the occupied city, hurried to Buda and placed himself under the protection of King Ulászló (Wladislas). When the Royal army liberated Székesfehérvár in July 1491, Kálmáncsehi returned. His chief endeavour was to restore as soon as possible the famous ancient riches of his ravaged residence. The completion of the Kálmáncsehi Breviary and the miniature painting commemorating his struggle can be put to this date, fall of 1491.

¹¹⁵ Párizs Nemzeti Könyvtárában van. (Nouv. acqu. lat. 3119.)

¹¹⁶ Berkovits: Magy. Kód. 67. l.

¹¹⁷ Rómer: i. m. 51. l.